

# LEHET-E KÖZVETLEN A FOGYASZTÁSI ADÓ?

Varga Erzsébet Teréz

doktorjelölt, Budapesti Corvinus Egyetem Pénzügy tanszék  
erzsebet.varga@uni-corvinus.hu

## I. Bevezetés

Az adókat többféleképpen lehet csoportosítani, az egyik lehetőség, amikor a közvetlen (idegen szóval *direkt*) és közvetett (*indirekt*) adók között teszünk különbséget. Ez az elkülönítés a közgazdaságtannal nem foglalkozó mindennapi ember által is gyakran ismert elhatárolás, hiszen az adók átszövik a mindennapjainkat. Az egyes adók besorolását a fenti kategóriákba viszonylag széles egyetértés veszi körül. Ha azonban mélyebben is kíváncsiak vagyunk a különbségétel alapján, már egyfajta közgazdasági vitával találjuk szembe magunkat. Tanulmányomban azt kívánom bemutatni, hogy vannak nem egyértelmű esetek, amikor az evidenciának számító kijelentés, hogy a fogyasztási adó közvetett adó, nem állja meg a helyét.

Koltay Jenő (1974) felsorolja, hogy mely adók tartoznak a közvetlen és melyek a közvetett adók közé, ezt foglalja össze az I. táblázat.

Eszerint a fogyasztási adók a közvetett adók közé tartoznak, ami alapesetben igaz, ám véleményem szerint létezik olyan, konkrétan például egy progresszív fogyasztási adó, melyet nem lehet ide sorolni.

Az egyén fogyasztásának progresszív adóztatására először Irving Fisher (1942), majd Nicholas Kaldor (Káldor Miklós) (1955) ajánlottak megvalósítható tervet. Abból az egyszerű elvből indultak ki, hogy az egyén éves fogyasztása megegyezik az adott évi jövedelmének és évi megtakarításának különbségével. Az adót Indiában 1957-ben Tiruvallúr Tattai Krisnamáccsári (Tiruvellore Thattai Krishnamachari) pénzügyminiszter vezette be, majd utódja, Morardzi Deszai (Morarji Desai) 1962-ben eltörölte. 1964-ben újra bevezették, az eredetinel alacsonyabb kulcsokkal, de 1966. április 1-én végérvényesen megszüntették. 1979-ben újra felmerült a bevezetése, de nem történt meg (Jain, 1989). Jelenleg nem alkalmazzák sehol a világon, de a progresszív fo-

közvetlen adók	közvetett adók
személyi és vállalati jövedelmi adók	forgalmi és fogyasztási adók
örökségi, ajándékozási és vagyoadók	állami monopóliumok
munkavállalók és munkaadók társadalombiztosítási hozzájárulásai	importvámok

I. táblázat • Adók besorolása (Koltay, 1974, 16. alapján)

gyasztási adó mint lehetőség létezik. A továbbiakban arra a kérdésre keresem a választ, hogy az érvényben levő tudományos definíció szerint lehet-e egy fogyasztási adó közvetlen, az elterjedt besorolások ellenére, e kérdésen keresztül bemutatva a közvetlen és közvetett adók közötti különbségtétel lehetséges megközelítéseit.

Az adóalany az a személy, akire a törvény az adókötelezettséget előírja. A közvetlen és közvetett adókat sokan a szerint különböztetik meg, hogy a kivetett adót ténylegesen az adóalany fizeti-e meg. Akkor beszélnek közvetlen (egyenes vagy direkt) adókról, ha azt áthárítani nem, illetve csak közvetetten tudja, míg közvetett (indirekt) adók esetén más viseli az adó terheit (Galántainé, 2005; Balogh et al., 2007).

Ez a különbségtétel azonban félreérthető lehet. Erdős Péter (1976) szerint nem csak a közvetett adók háríthatóak át, és azok sem mindig. Mivel az adóterhek alapvető tulajdonsága az áthárítás folyamata, azaz az adó terheit csak nagyon ritka esetben viseli az adóalany teljes egészében, de hasonlóképpen az is ritka, ha mindenestül meg tud szabadulni attól. A társasági adót például a közvetlen adók közé soroljuk, eszerint legfeljebb csak közvetetten van lehetőség az adó áthárítására. Ugyanakkor nem egyértelműen eldönthető, hogy ki viseli annak terheit: egyesek szerint a tőke tulajdonosaira hárul, míg mások szerint a munkavállalókra és a fogyasztókra – a munkabérek visszafogásán, illetve az árak emelkedésén keresztül (Stiglitz, 2000).

## 2. Adóáthárítás

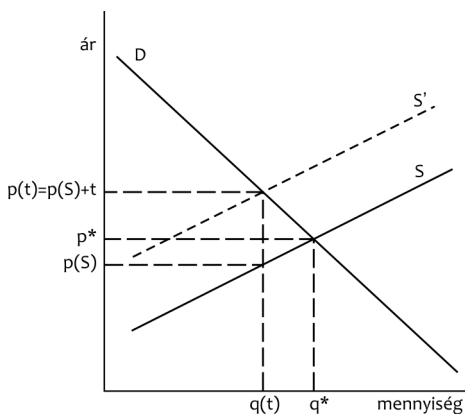
Az ún. *adóincidencia*-vizsgálat az adótehermegoszlás elemzését jelenti, arra a kérdésre keresi a választ, hogy a törvény által megállapított adót ki és milyen arányban viseli. Példá-

ul egy fogyasztási adónál azt vizsgálja, hogy az adóterhnek mekkora részét viseli a vevő és mekkorát az eladó. Az 1. ábra egy mennyiségi termékadó bevezetésének hatását mutatja. A közgazdaságtanban szokásos jelöléseket alkalmazva  $D$  jelöli a fogyasztók adott termék iránti keresletét az ár függvényében, míg  $S$  a termelők kínálatát az adó bevezetése előtt.  $S$  mutatja, hogy adott ár mellett milyen mennyiséget hajlandóak eladni a termelők. Ha bevezetünk egy  $t$  mértékű adót minden eladott mennyiség után, a termelők ezzel a  $t$  értékkel magasabb árat várnak el a továbbiakban, így a kínálati görbe gyakorlatilag feljebb tolódik (az ábrán  $S'$  jelöli az új kínálati görbét), és az új (már az adót is tartalmazó) egyensúlyi ár (jelöljük  $p(t)$ -vel) az  $S'$  által határozódik meg. Az ár azonban csak kivételes esetekben növekszik az adó teljes összegével, általában kisebb mértékben nő, ezt mutatja az (1) egyenlet:

$$p(t) < p^* + t, \quad (1)$$

ahol  $p^*$  az eredeti (adózás előtti) ár (Stiglitz, 2000).

Ha a kereslet rugalmas valamilyen mértékben, az adó árnövelő hatása mellett jelent-



1. ábra • Adóteher-megoszlás a fogyasztó és termelő között (Stiglitz, 2000, 429.)

kezik egy másodlagos árcsökkenő hatás is (Erdős, 1976). Az árnövekedés miatt kevesebb fogyasztó hajlandó megvenni az adott terméket, így csökken a keresett mennyiség, de nem a teljes adóváltozásnak megfelelően. Profitjuk maximalizálása érdekében ugyanis a túl alacsony mennyiség növeléséért azon termelők, akiknek termelési költségei megengedik, lejjebb viszik az adóval növelt árat a  $(p^* + t)$  árról egészen  $p(t)$  árig. Ebből adódóan az adó bevezetésének tényleges terhe a fogyasztók számára, ami a fogyasztói ár növekedése (eddig jelöléseinkkel:  $p(t) - p^*$ ), kisebb, mint az adó ( $t$ ) mértéke. Az adózás utáni árból viszont mindenképpen meg kell fizetni az adó teljes terhét, így a fennmaradó részt, ami tehát nem terhelhető a fogyasztókra, a termelők viselik. Ennek összegét a (2) egyenlet határozza meg:

$$t - (p(t) - p^*) = p^* - p(S) \quad (2)$$

ahol  $p(S)$  az adó megfizetése után a termelőknél maradó ár (Stiglitz, 2000).

Az 1. ábrán jól látható, hogy a keresleti és kínálati görbe meredekségétől függ, hogy kire mekkora terhelés hárul. Szükséges esetben az is elképzelhető, hogy csak a fogyasztó visel minden terhet (függőleges keresleti vagy vízszintes kínálati görbe mellett). A keresleti és kínálati görbék meredekségét az ár rugalmasságukkal szokás jellemezni. Az ár rugalmasság azt mutatja meg, hogy ha egy százalékkal megváltozik az ár, hány százalékkal változik meg a kereslet, illetve a kínálat. Minél ár rugalmasabb (ár rugalmatlanabb) a kereslet, annál inkább az eladó (vevő), és minél ár rugalmasabb (ár rugalmatlanabb) a kínálat, annál inkább a vevő (eladó) viseli az adó terhét, függetlenül attól, hogy ki volt az adóalany (Cullis – Jones, 2003).

A fentiekben bemutatott modell meglehetősen leegyszerűsített feltételek (például tö-

kéletesen versenyző piaci körülmények) között működik. Azonban empirikus vizsgálatok is foglalkoznak az adóáthárítás folyamataival, a létezésének ténye tagadhatatlan, mértéke természetesen bizonytalan (Zodrow, 2005). Csak becslések, közelítések lehetnek arra vonatkozóan, hogy az általános forgalmi adónak mekkora részét viselik a fogyasztók, de kevésbé valószínű, hogy teljes egészében kizárólag őket terhelné, valószínűbb, hogy egy esetleges általános forgalmiadó-emelést nem tudnak maradéktalanul a vevőkre hárítani az eladók. Így tehát nem sorolható egyértelműen a közvetett adók közé a ma elterjedt definíció szó szerinti értelmezésében, ennek ellenére mégis oda soroljuk. Ebből logikusnak tűnik az a következtetés, hogy nem helyes a fent ismertetett definíció, mely szerint közvetett adók esetén az adóalany áthárítja az adót.

Ugyanakkor még az a különbségtétel sem lenne helyes, hogy közvetett adó esetén van valamekkora áthárítás, míg közvetlennél nincs semmilyen mértékű. Gondoljunk a legtipikusabb közvetlen adóra, a jövedelemadóra. Akár munka-, akár tőkejövedelmekre gondolunk, az áthárítás jelensége jellemzően bekövetkezik valamilyen mértékben. Az adóteher megoszlása, a fogyasztási adóhoz hasonlóan, ilyenkor is attól függ, hogy mekkora a keresleti és kínálati ár rugalmasság, annyi különbséggel, hogy munkajövedelem-adónál az ár szerepét a bér tölti be. Azaz a munkaerő iránti kereslet és kínálat munkabérről vonatkoztatott rugalmassága dönti el, hogy kit mekkora rész terhel valójában. Tőkejövedelmeknél a tőke ára (a kamatra) vonatkoztatott keresleti és kínálati rugalmasság lesz a meghatározó. Az általános forgalmi adóhoz hasonlóan, egy kamatadó-emelés sem hárítható át biztosan és egyértelműen, teljes egészében

szében a megtakarítókra. Az adóelméleti összefüggések szerint csak akkor, ha a megtakarítások kínálata teljesen árrugalmatlan, azaz a kamatlábtól függetlenül ugyanannyit akarnak megtakarítani a döntéshozók, ez pedig túlzó feltevésnek tűnik. Ugyanakkor vannak esetek, amikor valóban kizárható az áthárítás, például rugalmatlan munkakínálat esetén (gondoljunk a férfi családfőkre), ilyenkor a teljes terhet a jövedelemadó alanya viseli (Cullis – Jones, 2003). A néhány, szabályt erősítő kivétel ellenére (amikor az áthárítás jelenléte, illetve hiánya ténylegesen elhatárolja a közvetett, illetve közvetlen adókat), véleményem szerint, általánosan nem szerencsés a fent bemutatott elv alkalmazása.

A *kit terhel a béradó* kérdését mélyrehatóan vizsgálta Erdős Péter (1976) a munkavállalók (munkások) és tőketulajdonosok (tőkések) vonatkozásában, miután részletesen bemutatja David Ricardo álláspontját, mely szerint a bér éppen csak a létminimumot fedezi, így a béradó lényegében profitadó, és ezáltal a tőketulajdonost sújtja. Erdős ezzel nem ért egyet, szerinte több szempontot is mérlegelni kell. Egyrészt, hogy rövid vagy hosszú távon vizsgáljuk-e a kérdést, rövid távon ugyanis egyértelműen a munkavállaló viseli a béradóemelés hatását, de hosszú távon béremelést harcolhat ki. Másrészt tisztázni kell, hogy reál- vagy nominálbérről beszélünk-e, hiszen a fogyasztási cikkek ára is hat a béradó. Végül pedig figyelembe kell venni, hogy az adót milyen célra használja az állam. Végő követeztesként arra jut, hogy mivel mindent a munkavállalók hoznak létre, nekik kell viselniük minden terhet is.

### 3. Az adó testreszabhatósága

A közvetlen és közvetett adók közötti különbséget lehet, és a fentiek alapján talán érdemes

lenne máshogyan meghatározni. Botos Katalin és Schlett András (2008) definíció helyett inkább felsorolással határozzák meg a közvetlen és közvetett adó közötti különbséget, az efféle megoldás azonban nem kielégítő, hiszen nem teszi lehetővé új adófajták elhelyezését. A közvetett adóknál ugyanakkor megemlítenek egy igen lényeges tulajdonságot is: „A közvetett (indirekt) adók termékekhez, szolgáltatásokhoz fűződnek, azaz a forgalmat és a fogyasztást terhelik, *figyelmelen kívül hagyva az adófizető egyéb körülményeit.*” (Botos – Schlett, 2008, 41. kiemelés tőlem V. E. T.) Gyakorlatilag szó szerint azt írják a közvetett adókról, amit korábban Turján Sándor (1985), aki a következőképpen definiálja a közvetlen adókat: „gazdasági tevékenységhez, annak pénzügyi eredményéhez vagy a lakosság jövedelem nagyságához kapcsolódnak” (Turján, 1985, 18.). Tekintetbe véve, hogy a progresszív fogyasztási adó technikailag a jövedelemből indul ki (még ha azt lényegesen módosítja is a megtakarítások összegével), az utóbbi definíció alapján akár a közvetlen adók közé is sorolható.

Térjünk át azonban a nemzetközi szakirodalomra, visszább menve az időben. Káldor Miklós (Nicholas Kaldor) 1955-ben nagyon egyszerűen, épp ezért nagyon tisztán és egyértelműen közelíti meg a kérdést. Nála a közvetlen adó a személyekre, míg a közvetett adó a tranzakciókra kivetett adófajta. A közpénzügyek egyik legelismertebb szerzőpárosa, Richard Abel Musgrave és Peggy B. Musgrave (1989) ezt a meghatározást a személyi *versus in rem* adók megkülönböztetésre használják. A személyi adók az adófizető fizetési képességéhez igazodnak, míg az *in rem*, azaz tárgyi vagy dologi adókat tevékenységekre vagy eszközökre vetik ki, függetlenül a cselekvő fél vagy a tulajdonosuk egyéni jellemzőitől. A szerzőpá-

ros szerint a személyi adók előnye a dologi típusúakkal szemben, hogy csak ezen keresztül készülhet méltányos adórendszer, hiszen egy, a vállalatokra kivetett in rem adónál nem lehet tudni, ki viseli a tényleges terhet. A *közvetlen adót* azonosítják a személyi adóval, míg a *közvetettről* (melyet az áthárítással definiálnak) azt írják, hogy a legtöbb in rem adó ide tartozik, azt azonban nem írják, melyik nem.

Az optimális adózás elméleti irodalma régóta foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy egy optimális adórendszer, mely figyelemmel van mind a hatékonyságra, mind a méltányosságra, milyen arányban alkalmaz direkt és indirekt adókat. A vita kapcsán mélyrehatóan vizsgálta Anthony B. Atkinson (1977) a közvetlen és közvetett adók definíciós problémáját, és ő maga is az áthárítással való jellemzés hiányosságaira hívta fel a figyelmet. Azt állítja, hogy mivel az áthárítás folyamata bonyolult, megalapozottan csak és kizárólag a személyi és a tárgyi (illetve tranzakciós) adók között lehet és kell különbséget tenni. Elsősorban azért, mert az előbbinél van lehetőség nem egységes (például progresszív) kulcs használatára, mely figyelembe veszi az adóalany sajátosságait, míg az utóbbinál nincs. Dologi adóknál ugyanis kizárólag a lineáris (azaz az adóalaptól függetlenül, azonos arányú) adóterhelés alkalmazható a gyakorlatban, hiszen míg a személy oszthatatlan, addig a tárgyak jellemzően kisebb egységekre bonthatóak, ami lehetővé teszi a progresszivitás kijátszását. Ha ugyanis a tranzakciókat próbálná egy kormány progresszíven adóztatni, akkor az adóterhek csökkentése végett az adóalanyok minél kisebb részre próbálnák az adóalapot szétszedni, például alkatrészenként vennének nagy értékű eszközöket, hogy az egyes részeket minél alacsonyabb átlagadókulcs terhelje. A tranzakciókat csak egy módon lehet prog-

resszíven adóztatni: ha egy adóalany összes tranzakcióját tesszük meg adóalapnak, de ekkor már személyi, azaz közvetlen adóról beszélünk. Összefoglalva: közvetlen adó az, amelyik igazodni képes az adóalany egyéni jellemzőihez, abban az értelemben, hogy az adózó által szerzett jövedelmek, a birtokolt vagyon vagy akár a fogyasztási célú kiadások összegezhetőek, és az összeg függvényében az adókulcsa lehet progresszív is. A közvetett adó olyan tranzakciókra kivetett adó, mely nem függ az eladó vagy a vevő körülményeitől, egyszerre csak egy eseményt érint, nem összegződnek időszakonként, és ennek megfelelően nem építhető terhelésükbe progresszió.

*A közvetlen adók tehát a személyi adók, melyeknél alkalmazható progresszív adókulcs, közvetett adók a tranzakciókra kivetett adók, melyeknél csak lineáris kulcs alkalmazható.*

Az így definiált közvetlen és közvetett adók elhatárolása összhangban van az eddig alkalmazott besorolásokkal, a személyi jövedelemadó továbbra is a közvetlen, míg az általános forgalmi adó a közvetettek közé tartozna. Előnye azonban a korábbi meghatározással szemben, hogy nincsenek benne ellentmondások. A társasági adót a közvetlen adók között tartjuk számon, holott az áthárítás lehetséges, nem csak közvetlen módon, ilyen értelemben a régi definíció szerint a közvetettekhez kellene tartoznia, az új szerint viszont egyértelműen maradhat a direkt adók között, mivel a progresszió, az adóalany egyéni jellemzőihez való igazodás nemcsak lehetséges eszköz, de a gyakorlatban élnek is vele. Hasonlóképpen a járulékokra is kiterjeszhető az elv. Mind a munkavállalókra, mind a munkaadókra kivetett társadalombiztosítási terhek a közvetlen kategóriába kerülhetnek, annak ellenére, hogy valójában könnyen átháríthatóak.

Az ismertett álláspontok abban az értelemben nem térnek el, hogy az egyes adófajtákat egységesen sorolják be a közvetlen vagy a közvetett adók közé, ám véleményem szerint megfontolandó Kaldor (1955), Atkinson (1977) és Turján (1985) javaslatának elfogadása és átvétele. A *progresszív fogyasztási adó ebben a megközelítésben egyértelműen a közvetlen adók közé sorolható*.

Az adózás irodalmában nem a fenti javaslatokkal kerülhetett először fogyasztási adó a közvetlen adók közé, és a fenti logikát támasztja alá a következő megközelítés is. Balás Károly (1935) még Fisher és Káldor progresszív fogyasztási adója előtt különbséget tett közvetlen és közvetett fogyasztási adók között. Nála például a benzinadó közvetett adó, míg a progresszívvé tehető gépkocsiadó már közvetlen. A progresszió lehetősége nála is kulcsfontosságú az elhatárolásban. A közvetlen fogyasztási adóknak két csoportját különbözteti meg. Az első az egyes használati tárgyak után egyenes adók módjára (azaz a személynél és nem a tranzakciónál) kivetett adók, melyeket fényüzési adónak hívnak, de Balás javaslata szerint inkább különleges használati adóknak kellene nevezni. Ide sorolhatóak például a luxusautók, magánrepülőgépek adóztatása. A másik közvetlen fogyasztási adó a lakásadó, mely a lakáshasználatot adóztatja, alanya a lakó és nem a tulajdonos, éppen ezért fogyasztási és nem vagyonadó. Mindkettőnél

lényeges elem az adózó teherviselő képességéhez való igazodás (éppen ezért a lakásadónál a családméret figyelembevételét hangsúlyozza).

#### 4. Összefoglalás, következtetés, javaslat

A közvetlen és közvetett adók leginkább elterjedt elhatárolása abból indul ki, hogy az adó terhét maga az adóalany viseli, és azt áthárítani legfeljebb csak közvetetten tudja, vagy az áthárítás közvetlenül történhet. A különbségtétellel felmerülő legfontosabb probléma, hogy áthárítás szinte mindig jelentkezik valamilyen, jellemzően azonban bizonytalan mértékben az adóknál, ezért egyesek szerint nem célravezető ez az elhatárolás. A személyi, illetve tárgyi (vagy tranzakciós) alapú megközelítés ezzel szemben egyértelmű megkülönböztetést jelent, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy személyi adóknál lehetséges az egyéni jellemzők figyelembevétele abban az értelemben, hogy progresszívvé tehető az adókulcs, míg dologi adóknál csak az egységes adózás valósítható meg. Mindezek alapján szerencsés lenne a magyar közgazdasági szakirodalomban és a hétköznapi nyelvben egyaránt áttérni a közvetlen és közvetett adók definiálásánál a személyi és dologi jelleg hangsúlyozására.

Kulcsszavak: *közvetlen adó, közvetett adó, adóáthárítás, személyi adó, dologi adó*

#### IRODALOM

- Atkinson, Anthony B. (1977): Optimal Taxation and the Direct versus Indirect Tax Controversy. *Canadian Journal of Economics*. 10, 4, 590–606. • <http://www.jstor.org/discover/10.2307/134292?uid=3738216&uid=2&uid=4&sid=21104814382663>
- Balás Károly (1935): *Pénzügytan. Áradók – illetékek – egyedárúságok. A közháztartások rendje*. II. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, XVII.

és XXVIII. fejezet, 521–630.

- Balogh László – Huszty A. – Losonczi M. – Solt K. (2007): *Bevezetés a pénzügyekbe (Makropénzügyek)*. Tri-mester, Tatabánya
- Botos Katalin – Schlett András (2008): *Allamháztartástan*. Szent István társulat, Budapest
- Cullis, John – Jones, Philip (2003): *Közpenzügyek és közösségi döntések*. Aula, Budapest
- Erdős Péter (1976): *Bér, profit, adóztatás. Tanulmányok*

- a kapitalizmus politikai gazdaságtanának vitatott kérdéseiről.* Közgazdasági és Jogi, Budapest, XXII. és XXIII. fejezet, 400–440.
- Fisher, Irving – Fisher, Herbert W. (1942): *Constructive Income Taxation: A Proposal for Reform.* Harper & Bros. New York–London
- Galántainé Máté Zsuzsanna (2005): *Adó(rendszer)tan. EU-konform magyar adók.* Aula, Budapest
- Jain, P. C. (1989): *Economics of Public Finance.* Vol. 2. Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi • <http://books.google.hu/books?id=L2AhEMv7qeoC&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&cf=false>
- Kaldor, Nicholas (1955): *An Expenditure Tax.* Unwin University Books, London
- Koltay Jenő (1974): *Az adóztatás gazdaságpolitikai szerepe a fejlett tőkés országokban.* Közgazdasági és Jogi, Budapest
- Musgrave, Richard Abel – Musgrave, Peggy B. (1989): *Public Finance in Theory and Practice.* McGraw-Hill, New York
- Stiglitz, Joseph E. (2000): *A kormányzati szektor gazdaságtana.* Közgazdasági és Jogi–Kerszöv, Budapest
- Turján Sándor (1985): *Adózás és jövedelemszabályozás.* Közgazdasági és Jogi, Budapest
- Zodrow, George R. (2005): Incidence of Taxes. In: Cordes, Joseph J. – Ebel, R. D. – Gravelle, J. G. (eds.): *The Encyclopedia of Taxation and Tax Policy.* Urban Institute Press, Washington DC

